

Jordbruksbosetningen på Hjelmeset gård ved Sandane, Gloppen

Innledning

I løpet av feltsesongene 2007/2008 gjennomførte Bergen Museum utgravninger på gården Hjelmeset ved Sandane i Gloppen kommune (Figur 1). Utgravningene var knyttet til frivigningsundersøkelsene i forbindelse med utvidelsen av flystripen på Sandane lufthavn. Store arealer av gården ble utgravd og undersøkelsene omfattet innmarks- og utmarksområdet, samt det indre tunområdet på dagens gård som har historiske røtter tilbake til senmiddelalder. De forhistoriske sporene fra Hjelmeset antyder at det har vært kontinuitet i aktivitet på gården i fra siste del av steinalderen og opp til senmiddelalder. Utgravningene avdekket en rekke anlegg, strukturer og gjenstandsfunn. I denne artikkelen presenteres funn av husstrukturer, en godt bevart brønn fra høymiddelalder og spor etter forhistoriske åkre. Funnene gir et godt grunnlag for å spore endringer på gården angående bosetningsutvikling og jordbrukspraksis.

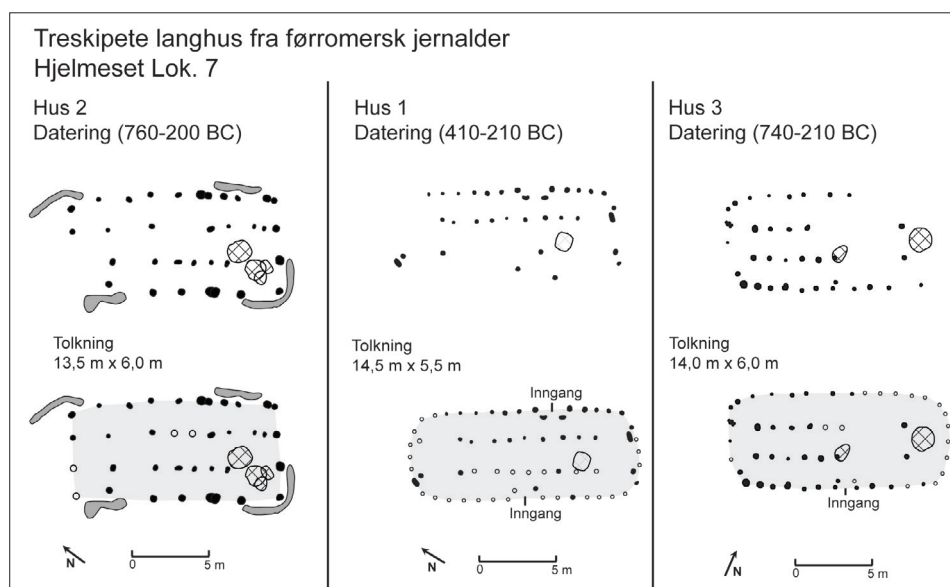
Figur 1. Oversikt over de utgravde lokalitetene på Hjelmeset. Grafikk T.B. Olsen.

Husfunn

Det er funn av forhistoriske husstrukturer fra førromersk jernalder, eldre romertid, yngre romertid/folkevandringstid, folkevandringstid/merovingertid, vikingtid/tidlig middelalder og høymiddelalder. Hustypene viser stor variasjon og det kan spores både kontinuitet og endringer i byggeskikk.

Førromersk jernalder

De eldste husstrukturene fra Hjelmeset er avdekket på lok. 7 hvor det er funnet 3 treskipete langhus og 1 mindre verkstedsbygning fra den tidlige delen av førromersk jernalder.

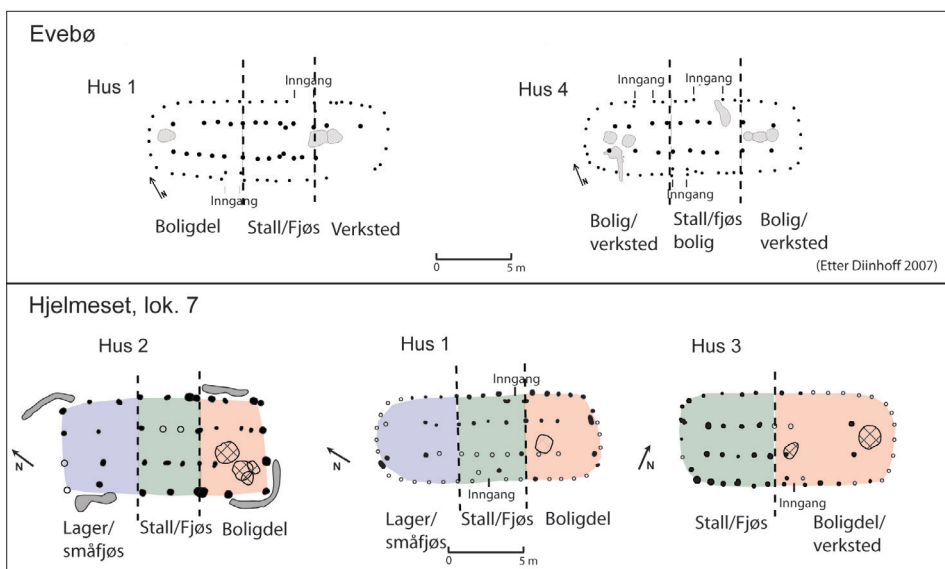
Figur 2. Treskipete langhus fra førromersk jernalder, Hjelmeset lok. 7. Øverst de påviste husstrukturer. Under tolkning av grunnplan. Grafikk T.B. Olsen.

Langhusene måler fra 13,5 til 14,0 m i lengden og har bredder fra 5,5 til 6,0 m (Figur 2). Samtlige langshus har rette langsider. Hus 1 og 3 har lett avrundete gavler, mens hus 2 har rette gavler. Hus 2 har dreneringsgrøfter utenfor veggene for å lede vekk vann. Husene har to indre rekker av takbærende stolper med veggstolper rundt. At de takbærende stolpene står tett og noe skjevt på hverandre tyder på at husene har hatt underremskonstruksjon. Denne typen hus er bygget med en grindkonstruksjon der de takbærende stolpene står tett og åsene som går i husets lengderetning ligger direkte på de takbærende stolpene.

Veggstolpene har stått tett og det er derfor sannsynlig at husene har hatt flettverksvegger. Hus 2 skiller seg noe fra de andre husene med kraftigere veggstolper som står noe lengre fra hverandre. I tillegg har dette huset nærmest rektangulært grunnplan. Dette kan bety at hus 2 har hatt en annen veggkonstruksjon, muligens sleppverk med liggende plank mellom veggstolpene. I hus 1 er det påvist en sikker inngang langs den ene langsiden av huset og en mer usikker inngang langs den motstående siden. Også hus 3 har spor etter inngang langs den

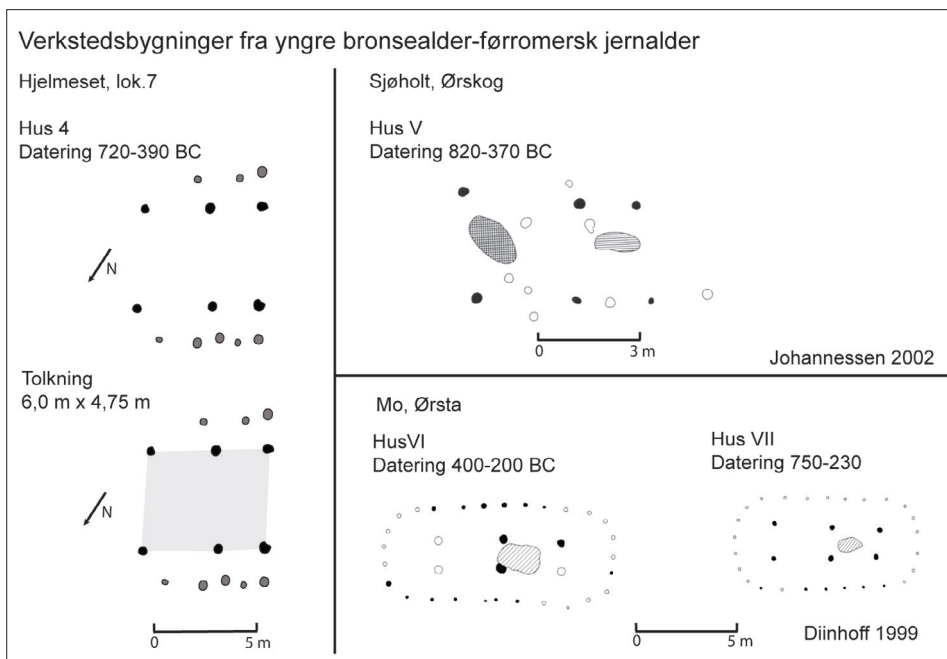
ene langsiden. Mangelen på identifiserbare innganger i hus 2, kan bety at dette huset har hatt inngangene integrert i veggene. Dette er mulig hvis huset har hatt mer solide sleppverksvegger av liggende plank.

Husene fra Hjelmeset har grunnplan som er svært like samtidige hus fra Enebø i Gloppen (Diinhoff 2007) og fra Mo i Ørsta (Diinhoff 1999). Forslag til rominndeling av husene på Hjelmeset (Figur 3) bygger på tolkninger av rominndeling og funksjon for husene på Mo og Enebø (Diinhoff 2007). Husene fra Mo indikerer at denne husstypen som regel har hatt en tredelt romløsning med boligdel i den ene enden, lager/småfjøs i den andre enden og stall/fjøs sentralt i huset. Også husene fra Enebø virker å ha en tredeling, men her er romfunksjonene mer usikre. I enkelte av Enebøhusene er det avdekket ovnsanlegg i begge ender av husene, noe som indikerer at begge gavlendene av husene er benyttet som verksted for teknisk produksjon. Dette betyr at det er problematisk å definere husets boligdel. I hus 3 fra Hjelmeset er det også påvist et mulig ovnsanlegg som trolig er spor etter produksjon av keramikk eller metall. Selv om husstrukturen er noe dårlig bevart, kan det se ut til at det mulige ovnsanlegget er lokalisert i husets boligdel.

Figur 3. Tolkninger av de førromerske husenes rominndeling og funksjon. Øverst er Diinhoffs tolkninger av husene på Enebø (Husillustrasjonene fra Diinhoff 2007 er noe omarbeidet). Grafikk T.B. Olsen.

Hus 4 er rester etter en mindre bygning som trolig er samtidig med langhusene. Bygningen har vært enskipet og er identifisert på bakgrunn av tre par av stolpehull. På utsiden av de takbærende stolperene, langs husets langsider, er det påvist flere grunne nedgravninger som kan være spor etter stolper som har støttet bygningskonstruksjonen. Det antas at huset har hatt en lettere veggkonstruksjon, eventuelt en mer åpen veggløsning. Liknende, samtidige husstrukturer er påvist på Mo, Ørsta og på Sjøholt, Ørskog (Diinhoff 1999; Johannessen 2002) og disse er tolket som mindre verksteder/produksjonsanlegg (Figur 4).

Figur 4. Hus 4, mulig verkstedsbygning på Hjelmeset lok. 7. Grafikk T.B. Olsen.

Eldre romertid

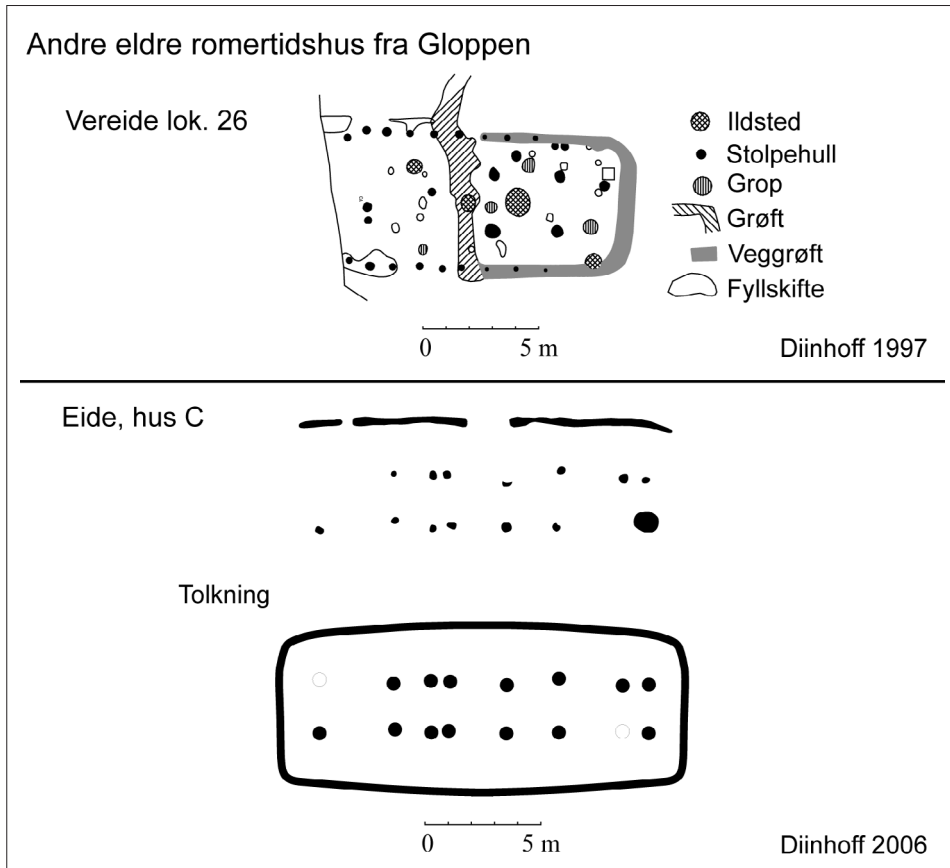
På lok. 5 er det avdekket et treskipet hus fra den tidlige delen av eldre romertid (Figur 5). Huset måler 23 x 8 m og er identifisert ved nedgravninger etter 4 par med takbærende stolper og vegggrøft. Bygningen har hatt lett buete langsider og avrundete gavler. I vegggrøften er det spor etter syllstokker som veggkonstruksjonen har hvilt på. Husstrukturen viser til en grindbygning med overremskonstruksjon som trolig har hatt sleppverksvegger av liggende

Figur 5. Spor etter et treskipet hus fra eldre romertid mot NV på Sandane lufthavn lok. 5. Foto: T.B. Olsen.

plank eller stav i syllstokk. Det er ikke påvist sikre innganger og det er derfor sannsynlig at disse har vært integrert i veggkonstruksjonen.

Mangelen på identifiserbare innganger, ildsteder og andre indre konstruksjonsdetaljer gjør en tolkning av husets rominndeling og funksjon vanskelig. Huset har store likheter med andre hus fra eldre romertid på Vestlandet og disse er tolket som større gårdshus som har hatt både boligdel og stall/fjøs integrert i samme bygning. Husfunn fra andre steder i Gloppen viser tilsvarende endringer i byggeskikk og gårdsstruktur (Figur 6). Blant annet er det funnet liknende hus fra eldre romertid på Vereide (Diinhoff 1997) og på Eide (Diinhoff 2009).

Figur 6. Andre eldre romertidshus fra Gloppen. Grafikk S. Diinhoff.

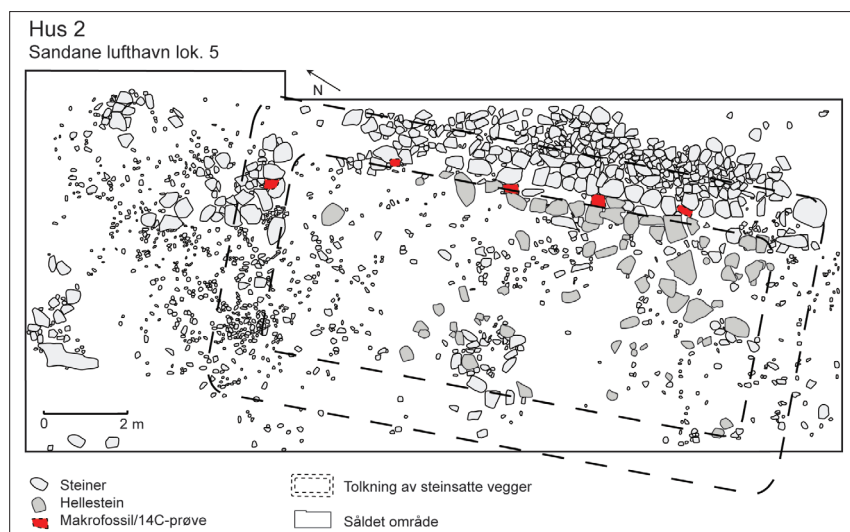
Like sørøst for det eldre romertidshuset på lok. 5 er det funnet spor etter et hus fra folkevandringstid (Figur 7 og 8). Husstrukturen er kun delvis bevart, men bygningen antas å ha vært ca 15 m langt og 6 m bredt. Huset er identifisert på bakgrunn av rester etter steinsatte vegger og hellelegninger.

Det er ikke funnet stolpehull tilknyttet bygningen, men på innsiden, langs den best bevarte vegg, er det en rekke med heller som trolig har vært fundament for stolper. Disse stolpene

har trolig vært takbærende stolper som har vært plassert i veggløpene og dermed dannet et enskipet hus. Det kan imidlertid ikke utelukkes at huset kan ha vært to- eller treskipet med indre takbærende stolper som også har hvilt på underlag av steinheller. Bygningen har sannsynligvis hatt vegger av tre med steinmur utenfor. Husstrukturen har ingen spor etter innganger og det er heller ikke funnet ildsteder. I den sørlige delen av huset er det flere steinheller som indikerer at denne delen har hatt hellelagt gulv.

Figur 7. Hus 2 fra folkevandringstid, Sandane lufthavn lok. 5. Synlige steinsettinger etter veggekonstruksjonen og hellelagt parti på innsiden av vegg. Foto: T.B. Olsen.

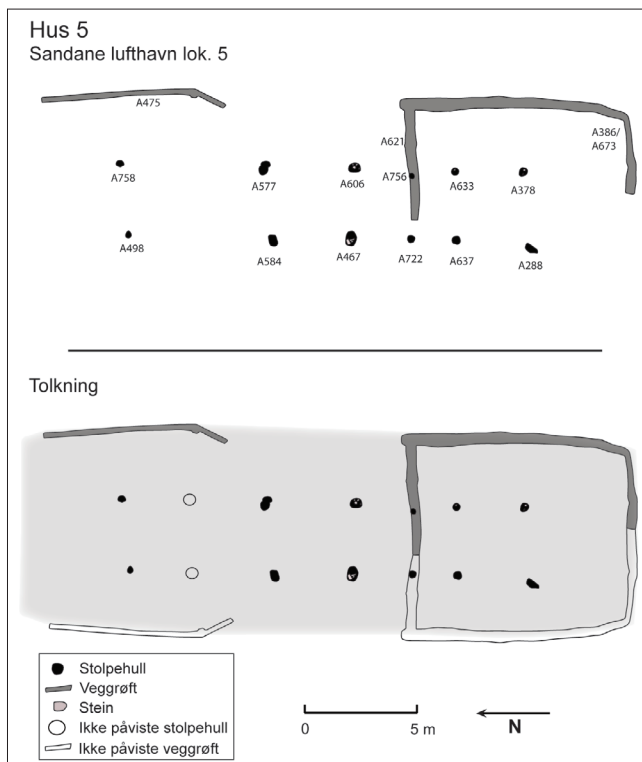

Figur 8. Tolkning av grunnplan for folkevandringstidshuset. Grafikk T.B. Olsen.

I tilknytning til huset var det en rekke gjenstandsfunn. Her er blant annet funn av spannfremt keramikk, jernfibula, ravperler, glassperle, spinnehjul, flere jernfragmenter og en del brente bein. Hovedkonsentrasjonen av gjenstandsfunn knytter seg til den sørlige delen av husstrukturen. Mangel på konstruksjonsdetaljer gjør en tolkning av husets rominndeling og funksjon vanskelig. Likevel er det sannsynlig at bygningen har rommet både en boligdel og stall/fjøs. Siden den sørlige delen er hellelagt og de fleste gjenstandsfunnene er herfra, er det sannsynlig at boligdelen har vært i denne delen av huset.

Sen folkevandringstid – merovingertid

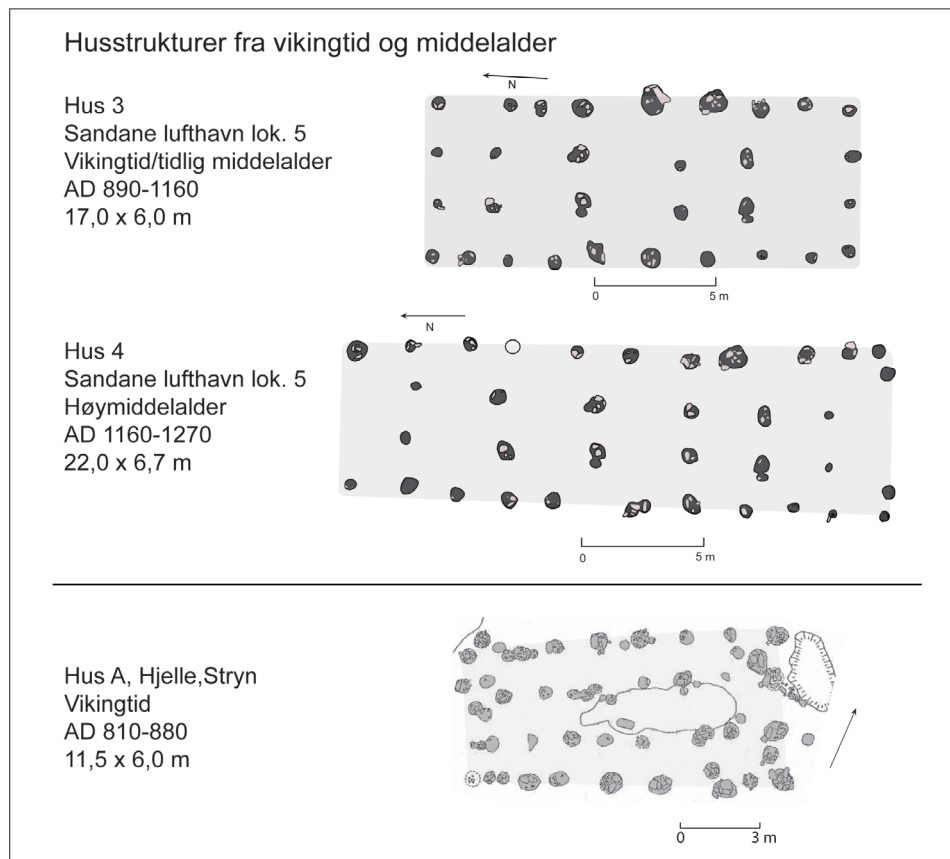
I den nordvestlige delen av lok. 5 er det skilt ut en husfase (hus 5) fra sen folkevandringstid/merovingertid (Figur 9). Siden det er flere husfaser representert i området må tolkningen av huset betraktes som usikker. Hvis tolkningen av grunnplanen er riktig, har huset hatt en lengde på 26-28 m og en bredde på opptil 9 m. Det har hatt lett buete langsider og tilnærmet rette gavler. Veggene har vært fundert på syllstokker som har vært nedfelt i vegggrøftene. Et særtrekk for bygningen er at den har hatt en indre vegg som også har hatt syllstokkfundament. Trolig har huset hatt sleppverksvegger med liggende eller stående plank mellom stolper som har stått på syllstokkene. Plasseringen av de takbærende stolpene rett ovenfor hverandre i to rekker, sannsynliggjør at bygningen har vært en grindbygning med overremskonstruksjon. Det er ikke påvist innganger og der usikkert hvor mange rom huset har hatt. Likevel viser den indre vegggrøften at huset har hatt minst to rom. Størrelsen på huset indikerer at huset har rommet både boligdel og stall/fjøs.

Figur 9. Hus fra sen folkevandringstid/merovingertid. Grafikk T.B. Olsen.

Vikingtid/tidlig middelalder

I nordvestre del av lok. 5 er det også påvist et treskipet hus (hus 3) fra vikingtid/tidlig middelalder. Huset er identifisert på bakgrunn av stolpehull etter veggstolper og to indre rekker med stolper (Figur 10).

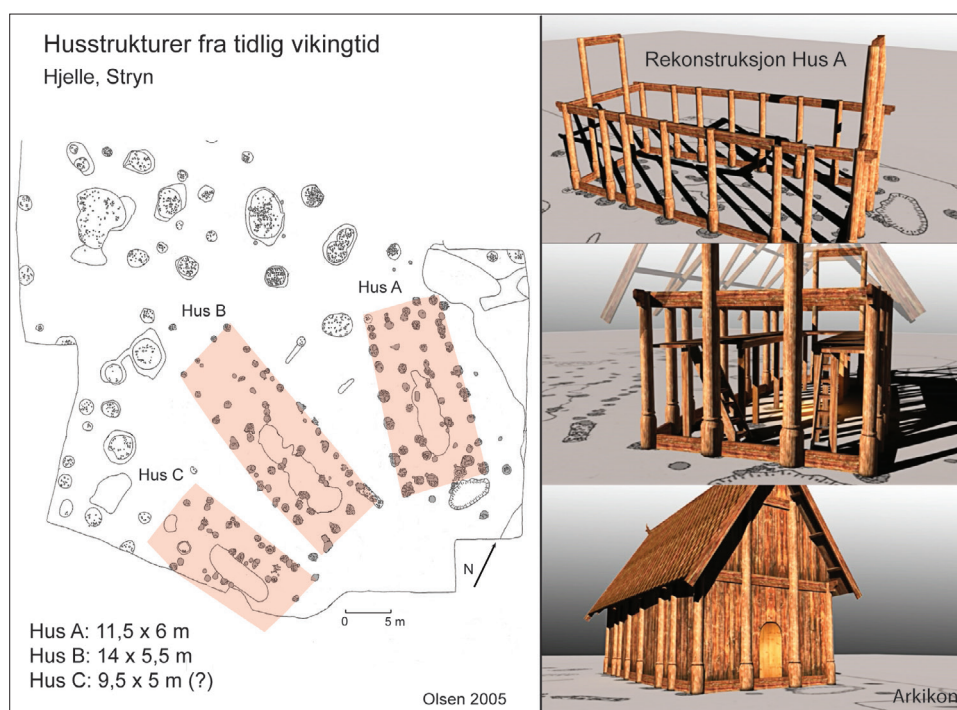

Figur 10. Grunnplan for hus 3 og 4 og hus A fra Hjelle i Stryn. Grafikk T.B. Olsen.

Bygningen har hatt nærmest rektangulært grunnplan med rette langsider og rette gavler. Husets lengde har vært 17,0 m og bredden på opptil 6,0 m. Hvordan huset har vært konstruert er usikkert. Det kan ha vært en variant av den tradisjonelle treskipete typen med takbærende grunder, eller at bygningen har vært en utviklet stavverkskonstruksjon med takbærende stolper i veggløpene og indre stolper som har støttet en hems, eller et loft. Argumenter for en treskipet bygning finner vi i plasseringen av de indre stolpene som viser at de kan ha vært organisert i grindpar. Det er likevel usikkert om de indre stolpene har vært takbærende og/eller om de har støttet en indre hems, eller et loft. Husets solide, godt skonedede veggstolper har trolig vært takbærende noe som en finner i bygninger med utviklet stavverk. Husets rektangulære grunnplan er også et argument for den siste hustypen. Bygninger med en utviklet form for stavverk er vanlig i tidlig middelalder og denne hustypen kan spores tilbake til yngre jernalder

(Olsen 2009). Hvis huset har hatt en utviklet stavkonstruksjon har veggene bestått av stående plank på sviller som har vært plassert mellom veggstolpene. Er huset av den mer tradisjonelle treskipete typen kan huset ha hatt vegger bestående av liggende eller stående trepanel i sleppverkskonstruksjon.

Mangelen på spor etter innganger kan bety at disse har vært integrert i veggene. Det har ikke vært mulig å skille ut strukturer som antyder noe om rominndeling eller funksjon. Huset har trolig hatt flere rom, men det kan ikke utelukkes at det har vært ettroms. Hus med liknende konstruksjon er funnet på Hjelle i Stryn (Olsen 2005a:32). Her ble det avdekket et tunanlegg med tre hus som er tolket som spor etter et tingsted (Olsen M. 2003). Husene, som er datert til tidlig vikingtid, har i likhet med husene fra Hjelmeset også hatt svært solide og kraftig skonede veggstolper. Hjelle-husene er tolket som utviklete stavverkskonstruksjoner med takbærende veggstolper og med indre stolper som har støttet en hems, eller et loft (Figur 11).

Figur 11. Tidlige vikingtidshus fra Hjelle, Stryn. Husene er tolket som utviklete stavverksbygninger med takbærende stolper i veggløpene og indre stolper som har støttet en hems eller et loft. Plantegning etter Olsen 2005. Hus A er rekonstruert av Arkikon, R.L. Børsheim. Grafikk T.B. Olsen.

Høymiddelalder

Hus 4 er et mulig treskipet hus fra høymiddelalder (Figur 10). Det har en romlig overlappning med hus 3, med kun en svak dreining av grunnplanet i forhold til den foregående husfasen. Grunnplanene til de to husene er nærmest identiske og vitner om kontinuitet i byggeskikk. Også hus 4 har rette langsider og rett gavler, men er noe større enn hus 3. Det har en lengde på 22,0 m og en bredde på opptil 6,7 m. En forskjell mellom husene er at hus 4 mangler de

sentrale stolpene i gavlene. Dette kan imidlertid skyldes at disse stolpene ikke er erkjennbare. I den sørlige gavlen har hus 4 tilsynelatende to hjørnestolper som antyder en mer åpen gavl. Likevel har de to husene trolig hatt noenlunde lik konstruksjon med takbærende stolper i veggløpene og indre stolper som har støttet tak og/eller en hems/loft. Det er usikkert hvilken konstruksjon hus 4 har hatt, men det rektangulære grunnplanet og de takbærende stolpene i veggløpene antyder at huset har vært en utviklet stavverkskonstruksjon. Likevel kan en ikke se bort fra at huset kan ha hatt takbærende grunder som minner om de mer tradisjonelle treskipete konstruksjonene. I likhet med hus 3 mangler spor etter innganger og rominndelinger.

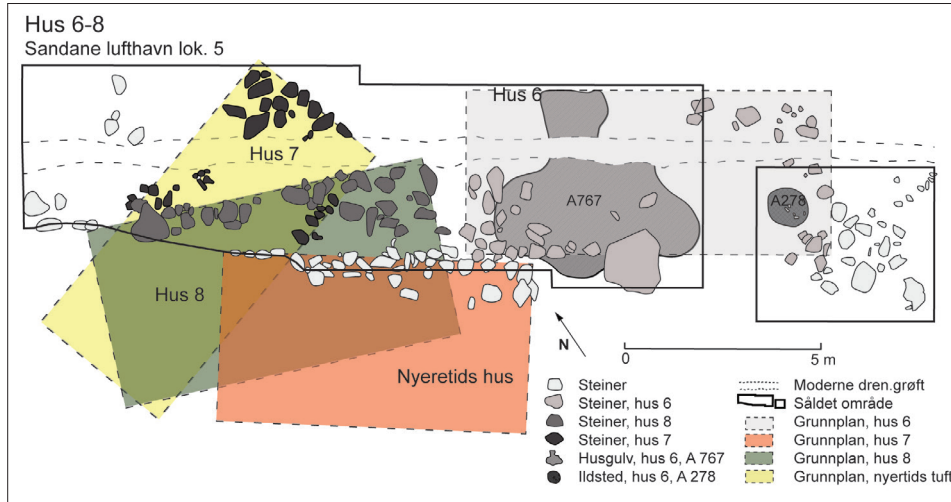
I tillegg til det stolpebårne, hus 4, er det også funnet en annen type husstruktur fra høymiddelalder. Hus 6 er identifisert på bakgrunn av husfundament av steinsettinger, et ildsted og et mørk brunt, nærmest svart fyllskifte som trolig er rester etter et gulvlag (Figur 12 og 13). I toppen av fyllskiftet er det avdekket flere steinheller som styrker gulvtolkningen.

Figur 12. Nordvestre del av husstruktur fra høymiddelalder (hus 6) mot nordvest. Grafikk T.B. Olsen.

Husstrukturen er delvis forstyrret, men bevarte steinrekker antyder at bygningen har hatt rektangulært grunnplan og en størrelse på ca 9,2 x 4 m. Mangel på jordgravde stolper indikerer at det dreier seg om en laftekonstruksjon, eller en utviklet stavverksbygning. Fra husstrukturen er det flere gjenstandsfunn og de fleste av disse knytter seg til det bevarte gulvlaget. Blant funnene er det skår av kleberkar, baksteheller, tyngder, en rekke fragmenter av jerngjenstander, store mengder smieslagg og brent leire. Konsentrasjonene av smieslagg og brent leire knytter seg til det bevarte gulvlaget og indikerer at bygningen har vært en smie. Likevel antyder de mange funnene av kleberkar og baksteheller at huset kan ha hatt en boligdel. Alternativt kan huset ha vært en produksjonsbygning med både verksted og smie. Trekull fra gulvlaget

er ¹⁴C-datert innenfor tidsrommet AD 1170-1290 som tilsvare høymiddelalder. I tillegg er det funn av kleberkar av F-type som har brukstid innenfor perioden AD 1198-1476. Samlet indikerer funn og datering en brukstid for hus 6 i høymiddelalder.

Figur 13. Plantegning av hus 6-8. Hus 7 og 8 er udaterte, men kan være før-reformatoriske Grafikk T.B. Olsen.

Brønnfunn fra høymiddelalder

10 m sørøst for hus 6 på lok. 5 er det avdekket en brønnstruktur (Figur 14). Datering av trekull fra bunn og topp av brønnen gir en antatt brukstid i høymiddelalder. Selve nedgravningen etter brønnen er nærmest kvadratisk i flaten og måler i toppen ca 2,0 x 2,0 m. Den er 1,80 m dyp med lett skrånende sider, rund bunn og har en indre rammekonstruksjon av tømmer og store heller. Trestokkene som anvendt er gammelt bygningstømmer som er eldre enn brønnens bruksfase. Et stykke tre fra en av stokkene er datert til 990 ± 40 BP (AD 980-1160, Beta- 238972) som tilsvare sen vikingtid-tidlig middelalder og er således samtidig med hus 3 (Figur 10). Langs kanten i toppen av nedgravningen er det flere store steiner som kan representere rester etter en lav omløpende steinsetting. Denne har trolig hindret erosjon av brønnens sidekanter. I tillegg er det avdekket en steinsetting på 2,5 x 1,0 m som er rester etter en plattform som har gitt et stabilt underlag rundt brønnen.

Figur 14. Brønnstruktur fra høymiddelalder. Foto: T.B. Olsen.

Blant de mange funn av tre er det gjenstander som treboller, håndtak til øse, håndrokk, låsepinne, treplugg og fragmenter av trespann. Det er også mye tremateriale med spor etter bearbeiding som bygningstømmer, trestykker med huggespor, og i tillegg en del ubearbeidet tremateriale i form av trestokker, staur, pinner og stykker av never.

Jordbruksaktivitet

På 5 av lokalitetene (lok. 1B, 2-4, 5 og 7) er det dokumentert dyrkningsprofiler som samlet antyder beite- og dyrkningsaktivitet fra senneolitikum frem til i dag. Den eldste dateringen fra dyrkningsprofilene er fra lok. 5, der trekull fra bunnen av det nederste dyrkningslaget er datert til 3580 ± 40 BP (BC 2030-1780, Beta-238962) som tilsvarer senneolitikum, periode II. Dyrkningslaget kan være noe yngre enn bunndateringen tilsier, og det er mulig at det daterte trekullet stammer fra en avsviingshorisont i underkant av dyrkningslaget. I tillegg er det avdekt avsviingslag som knyttes til rydding av området på lok. 5 og 7. Selv om det ikke er påvist sikre dyrkningslag fra denne perioden er det mulig at det har vært dyrket på mindre åkerlapper spredt rundt i området. Mangelen på andre funn fra perioden antyder likevel at området i denne tidlige fasen i hovedsak er anvendt som beiteland. Innhold av pollen fra beiteindikerende planter i lagene datert til senneolitikum styrker denne antakelsen.

De eldste sikre dyrkningslagene i området er datert til eldre bronsealder og dyrkningssporene er spredt utover hele området. Dyrkningslag fra eldre bronsealder er påvist på lok. 1B, lok. 4, lok. 5 og lok. 7. Det har vært dyrket på mindre åkerterreger som i de fleste tilfeller har vært anlagt i solvendte skråninger. Hvor store åkerterreger har vært er usikkert, men indikasjoner på at åkrene har vært oppdelt finner vi på lok. 1B og lok. 4, der det er bevart åkerkanter i tilknytning til disse dyrkningshorisontene. Den store spredningen av dyrkningsspor fra eldre bronsealder i området indikerer at det har vært drevet en form for rotasjonsjordbruk der åkerterreger tidvis har lagt brakk. Denne dyrkningsformen anvendes trolig også i løpet av yngre bronsealder og førromersk jernalder. Dyrkningslag fra yngre bronsealder og førromersk jernalder overlapper med distribusjonen av lagene fra eldre bronsealder, og dette viser kontinuitet i dyrkningspraksis fra eldre bronsealder.

Dyrkningssporene fra romertid viser til endringer i driftsform. I overgangen til romertid forlattes de mindre og spredte åkerterreger og åkeren flyttes til området i tilknytning til innmarksområde rundt lok. 5, hvor gårdshuset nå er etablert. Pollenanalysen fra dyrkningsprofilene på lok. 5, indikerer at det skjer en markant endring mot en åpnere vegetasjon i nærområdet til gårdstunet i løpet av overgangen førromersk jernalder – eldre romertid. Rydning av vegetasjon antyder en større grad av utnyttelse av gårdens nærområde for åkerdrift og beiteland. I området ved lok. 7, hvor gårdshusene lå i førromersk jernalder, skjer det derimot en gradvis gjengroing av vegetasjonen fra dette tidsrommet.

Dyrkningslag datert innen perioden yngre romertid til merovingertid viser kontinuitet i driftsform med en permanent storåker tett på gårdsbebyggelsen ved lok. 5. Likevel er det datert et dyrkningslag til overgangen yngre romertid/folkevandringstid på lok. 7, som indikerer at en i denne perioden også hadde åkre utenfor gårdens innmark. Et dyrkningslag fra lok. 2, datert til overgangen merovingertid – vikingtid, antyder at åkeren nå er utvidet til å omfatte store deler av den lavereliggende terrassen sørøst for gårdstunet på lok. 5. Pollenanalysene antyder at åpningen av vegetasjonen fortsetter fra romertid og frem til sen folkevandringstid/merovingertid. Fra denne perioden stabiliserer vegetasjonen seg og verdiene

Figur 15. Dyrkningsprofil fra lok. 4. Foto: T.B. Olsen.

av trepollen i forhold til gress-/urtepollen holder seg stabilt frem til dagens nivå. Dette indikerer at vegetasjonen i nærområdet til gården er omtrent den samme i dag som den var i overgangen sen folkevandringstid/ merovingertid. Den yngste forhistoriske dyrkningsfasen som er dokumentert på lok. 5 er fra høymiddelalder, men det antas at dette området har vært dyrket kontinuerlig fra romertid og frem til i dag.

Pollenanalyser og makrofossiler fra dyrkningslagene viser at de viktigste kornsortene en har dyrket på Hjelmeset er hvete og bygg. Spor etter disse kornsortene er funnet i samtlige lag datert innenfor tidsrommet bronsealder – høymiddelalder.

Endring av gårdsstruktur

Det er usikkert når den tidligste faste gårdsbosetningen etableres på Hjelmeset. De eldste sporene etter jordbruksaktivitet går tilbake til senneolitikum, men det er usikkert om området i denne perioden var utnyttet til annet enn beite. De eldste sikre dyrkningslagene går tilbake til eldre bronsealder, men mangelen på sikre husfunn gjør det usikkert om det på dette tidspunkt var etablert en fast bosetning. En indikasjon på fastere opphold er de regulerte åkersystemene som er påvist. Selv om åkrene ligger spredt i området viser de mange rydninger, blant annet i form av åkerkanter/bakkegjerder, om at det er investert mye arbeidskraft i jordbruket. Åkrene fra eldre bronsealder til førromersk jernalder har romlige overlappninger og viser til kontinuitet i bruk. Dette indikerer at åkrene har vært dyrket i et permanent vekselbruk som igjen antyder at det har vært en fastere jordbruksbosetning allerede fra eldre bronsealder. I fra førromersk jernalder er det avdekt flere gårdshus på lok. 7 som viser at det nå er etablert en fast jordbruksbosetning på Hjelmeset.

Figur 16. På gårdstunet, lok. 5, viser de arkeologiske sporene til kontinuitet i gårdsbosetning fra eldre romertid til senmiddelalder. Foto: T.B. Olsen.

Den mest omfattende endringen i gårdsstrukturen på Hjelmeset spores tilbake til overgangen til eldre romertid da gården etableres på samme gårdstun som har vært benyttet frem til i dag (Lok. 5). Fra denne perioden blir gårdshuset større og åkrene flyttes tettere på gårdstunet og blir trolig mer permanent dyrket. Endringene henger sammen med de større samfunnsstrukturelle omveltningene som skjer i løpet av eldre jernalder (Diinhoff 2008:13). I bronsealder var samfunnet organisert i ulike stammer som var styrt av en høvding eller stormann. Innenfor dette systemet var det i mindre grad muligheter for de enkelte gårdsenheter å akkumulere overskudd fra produksjon og rikdom. I løpet av eldre jernalder blir stammesystemet erstattet av et familiebasert slektskapssystem som i større grad la grunnlag for muligheten til individuell eiendom og akkumulering av rikdom. En mer autonom kontroll over gårdsenheten la grunnlag for økt produksjon og skapte behov for en strengere strukturering av gården og mer effektive jordbruksmetoder. Effektiviseringen av åkerbruket førte til at en gikk vekk fra rotasjonsjordbruk på mindre åkerteiger, til fordel for større åkre som ble lagt nærmere gården. Den nære lokaliseringen mellom åker og gårdshus var trolig en forutsetning for at et større areal kunne dyrkes permanent. På denne måten var det enklere å sikre jevn tilgang på gjødsel og arbeidskraft, og dermed trengte ikke åkrene å ligge brakk.

Det arkeologiske materialet viser at gårdstunet på Hjelmeset blir liggende på samme sted fra eldre romertid og frem til i dag og viser til en viss grad kontinuitet i gårdsstruktur. Likevel skjer det endringer i byggeskikk og organisering av det indre gårdstunet. I tillegg er det endringer i åkerdrift og i utnyttelse av utmarksområdene.

Summary

In this article the author presents the results from Bergen Museums excavations at Hjelmeset, Sandane, Western Norway in 2007/2008. Several areas were excavated due to the destruction of archaeological sites in connection with the building of a new airstrip at the Sandane airport. The archaeological investigations resulted in the findings of several house structures with datings spanning from the Pre Roman Iron age to the Middle Ages. Another interesting find was a good preserved well from the Medieval period, which contained an inner wooden structure and several tools and objects of wood. There were also collected a vast amount of botanical data, which traces prehistoric agricultural activity within the period late Neolithic to the Medieval period.

Litteratur

- Diinhoff, S. 1997. *Vereide-prosjektet boplass. Arkeologiske undersøkelser på Vereide 1990-1996*. Arkeologiske Rapporter 22. Arkeologisk institutt, Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Diinhoff, S. 1999. *Arkeologiske frivinningsundersøgelser ved Mo gnr. 18, Ørsta, Møre og Romsdal*. Upublisert utgravingsrapport ved Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Diinhoff, S. 2007. *Evebo, en førromersk bosetning fra Sandane i Nordfjord*. Arkeologiske rapporter fra Bergen Museum Nr. 1/2007. Seksjon for ytre kulturminnevern, Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Diinhoff, S. 2008. *Yngre jernalder og middelalder bosetning på Osen gard i Dalsfjord. Arkeologiske frivinningsundersøgelser i 2001 og 2002 ved Osen gard, gnr. 94, bnr. 1. Gaular kommune, Sogn og Fjordane*. Udgravingsrapport fra Seksjon for Ytre Kulturminnevern, Bergen Museum 2008.
- Diinhoff, S. 2009. *En eldre jernalders storgård i Nordfjord*. Arkeologiske rapporter fra Bergen Museum NR.5/2009, årgang 3. Bergen Museum. Universitetet i Bergen.
- Johannessen, L. 2002. *Arkeologiske undersøkelser, Sjøholt gnr. 97/6, Ørskog kommune, Møre og Romsdal fylkeskommune*. Upublisert utgravingsrapport ved Bergen Museum, Seksjon for Ytre Kulturminnevern, Universitetet i Bergen.
- Olsen, A.B. 2005a. *Arkeologiske granskninger av et vikingtids tunanlegg på Hjelle i Stryn*. Upublisert utgravingsrapport ved Bergen Museum, Seksjon for Ytre Kulturminnevern, Universitetet i Bergen.
- Olsen, A.B. 2005b. Et vikingtids tunanlegg på Hjelle i Stryn. I: Bergsvik K.A. & Engevik Jr., A. (red.) *Fra funn til samfunn – jernalderstudier tilegnet Bergljot Solberg på 70 års dagen*. UBAS Nordisk. Universitetet i Bergen Arkeologiske Skrifter 1: 319 - 356.
- Olsen, J. 2009. Middelalderens trebygninger – spor vi kan forvente å finne. I: Martens, J., Vandrup Martens, V. og Stene, K. (red.) *Den tapte middelalder. Middelalderens sentrale bebyggelse*. Varia 71: 127-136. Kulturhistorisk Museum. Fornminneseksjonen.
- Olsen, M. 2003. *Den sosio-politiske organiseringen av Jæren i eldre jernalder. Et tolkningsforsøk med utgangspunkt i skriftlige kilder og tunanleggene*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi. Universitetet i Tromsø.

